

MAKTABGACHA
VA MAKTAB
TA'LIMI VAZIRLIGI

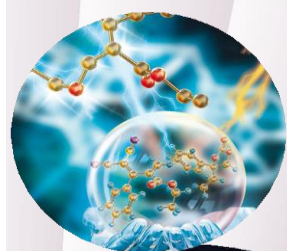

SURXONDARYO VILOYATI PEDAGOGIK MAHORAT MARKAZI

“O‘QUVCHILARDA TABIIY-ILMIY SAVODXONLIKNI RIVOJLANTIRISH VA RAQAMLI DUNYONI O‘RGANISHLARINI TASHKIL ETISHNING ISTIQBOLLARI” MAVZUSIDAGI ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA MATERIALLARI

(2024-yil, 15-oktyabr)

TERMIZ-2024

yoziq olish kabi vazifalarni bajarish o'z samarasini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi xalq ta‘limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” gi PF 5712 sonli Farmoni.

2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Xalq ta‘lim tizimida ta‘lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish to‘g‘risida” gi 2018-yil 8-dekabrdaqi 997 -sonli qarori.

3. Xalqaro tadqiqotlarda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini baholash (Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilar ,metodistlar va soha mutaxassislari uchun metodik qo‘llanma) . Ta‘lim instituti huzuridagi Ta‘lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish Milliy markazi. Toshkent 2019-yil. 92b.

ROMANNING O‘QUVCHILARNING AXLOQIY VA ESTETIK DUNYOQARASHIGA TA’SIRI

Axmadaliyeva Mahliyo Sherali qizi

CHDPU. Boshlang‘ich ta‘lim nazariyasi va amaliyoti kafedra o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada o‘rta umumta‘lim maktablarida Abdulla Qodiriyning “Mehrobdan chayon” romanini o‘rganish jarayonida “Suhbat”, “Munozara” va “Kichik tadqiqot” metodlarini qo‘llash orqali o‘quvchilarning adabiy saviyasini oshirish usullari tahlil qilingan. Mazkur usullar asarning mazmun-mohiyatini chuqur anglashga, fikrlar almashinuvi orqali tahliliy va tanqidiy tafakkurni rivojlantirishga yordam beradi.

Abdulla Qodiriyning “Mehrobdan chayon” romani, adabiy va axloqiy falsafani o‘z ichiga olib, o‘quvchilarning ichki dunyosiga ta’sir etishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu roman, insonning ma’naviy va estetik kamolotini shakllantirishdagi rolini yoritib, axloqiy saviyani yoki individual va ijtimoiy munosabatlarning tarzidagi o‘zgarishlarni ko‘rsatishda muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Romandagi murakkab personajlar, ularning ichki kurashlari va tanlovlari, o‘quvchiga nafaqat insonlik saviyasini qayta baholash, balki ularning axloqiy qadriyatlariga nisbatan yangi tushunchalarni shakllantirish imkonini beradi.

Romanning estetik ta’siri, undagi ulug‘vor va tragik elementlarning o‘zaro aloqa va ularning tasviriga bog‘liqdir. Bu, o‘z navbatida, o‘quvchining estetik hissini rivojlantirishga va jamiyatning madaniy hamda axloqiy asoslariga hurmatni yanada kuchaytirishga sabab bo‘ladi. Ushbu roman, adabiy an‘analar va zamonaviy axloqiy tamoyillarni birlashtirish orqali, insonning ma’naviy kamolotini yanada chuqurroq anglashga xizmat qiladi. Shuningdek, abdulla

Qodiriyning yozgan asarlari yordamida, o‘quvchilarda estetik dunyoqarash va axloqiy kamolotni shakllantirish orqali ularning ma’naviy rivojlanishida yordam berish mumkin.

“Romandagi har bir voqea tasviri xalq, millat dardi bilan chambar-chas bog‘liqki, u shu jihati bilan qimmatlidir. Asarda o‘tmishdagi xalqimizga xos ma’naviy-axloqiy muammolar qalamga olinadi. Asar qahramoni Anvar o‘z taqdirini millat taqdiri bilan uzviy bog‘liqlikda ko‘radi, harom ishlardan, nopok kimsalardan hazar qiladi, non-tuz hurmatini yuksak qadrlaydi, do‘stlikda sadoqatlilikka amal qiladi. Asarda Anvar va Ra‘no o‘rtasidagi ishqiy kechinmalarning XIX asr Qo‘qon xonligidagi ijtimoiy-siyosiy voqealarga bog‘liq tarzda berilishida ham o‘ziga xos ma‘no bor. Chunki Anvarning ijtimoiy yo‘nalishdagi dardlari ko‘ngil dardlaridan kam emas edi. Bu o‘zbeklarga xos yuksak ma’naviyatlilik, odamiylik, odob-axloq namunasidir. Yozuvchi asarni "Mehrobdan chayon" deb atab, unda ko‘proq ziyolilar, madrasa ko‘rgan mullalarni qahramon qilib tanlashidan maqsad, ayrim adabiyotshunoslar o‘ylaganidek, musulmon ruhoniylarining reaksiyon rolini fosh etishdangina iborat emas, balki muqaddas dargoh sajdagohdan chiqqan, bu dargohga nomunosib, munofiq, ma‘rifatli bo‘la turib, ilmiga amal qilmaydigan, shaxsiy manfaat, mansab-martaba yo‘lida hech narsadan to‘ymaydigan, iste‘dodli, halol odamlarni ko‘ra olmaydigan, e‘tiqodsiz, millat qayg‘usidan yiroq, o‘z g‘ururini nafs yo‘lida qurbon qiluvchi kishilarni fosh qilishdir. Anvar qismatida, uning boshiga tushgan kulfat-ko‘rguliklarda qahramonning qalb iztiroblari aks etadi. To‘g‘ri, "Mehrobdan chayon"dek yetuk asarning asosiy g‘oyasini bu bilangina cheklab bo‘lmaydi. Chunki asarda o‘z millati taqdiri haqida qayg‘uradigan, o‘zbekona qadriyatlarni ulug‘laydigan bir qator obrazlar ham mavjud.

Asardagi tarbiya milliy ma‘rifiylikning yorqin namunasi sifatida mardlik, komillik, o‘ziga xos mushtaraklikni yuzaga keltirgan o‘zbekona tantilik o‘quvchini o‘ziga maftun etib, xalqimizning ajoyib insoniy fazilatlaridan faxrlanish tuyg‘usini vujudga keltiradi. Anvar obrazidagi do‘stga sadoqat, o‘zidan kattalarga bo‘lgan hurmat, xalqparvarlik kabi sifatlar, milliy his-tuyg‘u va milliy g‘urur tufaylidir".⁵⁰

Anvar o‘z qadr-qimmatini har narsadan ustun biladi, xonning qarshisida ham o‘zini dadil tutadi. Shu o‘rinda o‘qituvchi o‘quvchilarga quyidagi jummalarni sharhlab o‘qib berishi lozim: "Raqibni bu qadar jasoratda ko‘rgan Xudoyorning kiprik ostlari uchib, soqol tuklari silkindi va biroz so‘z topolmagandek tamshanib turdi.

- Sen bizga xiyonat qilding, it uvli! Anvar bosh irg‘itdi.- Iqorman.

⁵⁰ Sultonova Madinaxon. A.QODIRIYNING "MEHROBDAN CHAYON" ASARI VOSITASIDA O‘QUVCHILARDA MILLIY G‘URURNI TARBIYALASH. //Zamonaviy ilm-fan va ta‘lim istiqbollari ilmiy-amaliy konferensiyasi. 145-148

- Tuzumni unutding! Iqrorsan, tonmaysan, obdon ish! - dedi zaharxanda qilib xon, -o‘luvdan ham qaytmaysan!

- Tonmayman! Men sizdan marhamat so‘rab kelgan emasman! - dedi iljayib Anvar, -o‘zimni o‘limga berib, bir gunohsizni qutqarish uchun kelganman! Hamnishinlar lablarini tishladilar. Xudoyor istehzoli kuldi.

- Musulmonchilik qig‘onsan-da!

- Albatta! - dedi Anvar, -boshqalar kishi gunohi uchun gunohsizni tutib musulmonchilikdan chiqqach, men musulmonliq bilan o‘lishni obdan bildim!

Bu javob Xudoyorni qip-qizil tusga qo‘yib, manglayida terlar ko‘rindi, g‘azab o‘ti alanga oldi.

-Sening qig‘on ishing pusulmonchilikda bormi, it uvli?!

-Musulmonchilikda yuzlab xotin ustiga bir kambag‘al uylanmoqchi bo‘lgan qizga ham zo‘rlilik qilish bormi, qiblai olam?"

Anvardagi g‘urur, dadillik shu bilan intihosiga yetmaydi, u gunohsizni ozod qilishni dadil turib talab qiladi:

-Gunohsizni mening ko‘z oldimda banddan ozod qilinmas ekan, Anvarni bu yerdan chiqara olmaslar, qiblai olam, - dedi va o‘zini tashqariga torta boshlagan jallodlarni arslonlarcha siltab yubordi. Sizda adolat bormi, janob!

Qo‘rqinch bu haygiriq Xudoyorni insofga keltirdi. Jallodlarni to‘xtashga va hudaychini Sultonali hozirlashga buyurdi...

Ko‘p fursat o‘tmay hudaychining orqasidan Sultonali kirdi, xonga qarshi turuvchini tanib, titradi... Titrar ekan, Anvardan biroz keyinda turib xonga ta‘zim qildi.

- Siz ozod bo‘lding‘iz! - dedi xon, - devong‘a chiqib o‘z ishing‘izg‘a qarang".

Shu o‘rinda o‘quvchilar e‘tibori chin o‘zbek yigitlariga xos tantilik, jo‘mardlik sifatlarining Anvar siymosida namoyon bo‘lishiga qaratilishi darkor. Bu misol ularda ma‘naviy qadriyatlarimizdan faxrlanish tuyg‘usi shakllanishiga turtki bo‘ladi.

Anvar o‘ziga xos dadillik va mardlik bilan o‘limga qarshi borar ekan, insoniylikning yuksak namunasini namoyish qiladi. Dor ostiga ketayotib xalq orasida unga qarshi ish tutib, uni nohaq dor ostiga kelishiga sababchi bo‘lgan Abdurahmon domlani ko‘rib qoladi va uning mal‘un basharasini ochib tashlaydi:

“-Kulishga haqqingiz bor, domla, chunki o‘ch olasiz! - dedi Anvar. Birdan hammaning ko‘zi Abdurahmonga tushdi. Faqat siz ifloslik natijasida kulasiz, men... men to‘g‘rilik samarasini ko‘raman: siz iflos vijdon bilan g‘olibsiz, men sof vijdon bilan mag‘lubman... Meni dor ostiga kim keltirdi? Vijdon emasmi, taqsir! Sizni bu yerda kim tomoshabin qildi? Ifloslik emasmi, taqsir ?" ⁵¹

⁵¹ “Mehrobdan chayon”/roman/ Abadiy barhayot asarlar” turkumi/ Nashrga tayyorlovchi: Xondamir QODIRIY.
-T.: “Navro‘z”,2019 .- 288 b.

Abdulla Qodiriy asarlarining bunchalik sevib o‘qilishiga sabab, bizningcha, undagi ona-vatanga, xalqiga bo‘lgan cheksiz muhabbatdir. Adib tom ma’noda o‘z xalqining farzandi edi, u vatani bilan hamnafas yashadi.

O‘quvchilar tahlilga chuqurroq kirishganlari sayin, Anvarning dor tagida o‘zini tutishi, Abdurahmonning hayosiz yuzidagi niqobi haqiqat tig'i bilan yirtib tashlanishi kabi lavhalarni o‘rganish jarayonida bosh qahramon siymosi tobora yiriklashib, uning qiyofasidagi oliyjanoblik chiziqlarining oydinlashayotganligiga guvoh bo‘ladilar. Bu holat ularning ma’naviyatida o‘z izini qoldiradi, albatta adibga zamondosh bo‘lgan ayrim yozuvchilar ijodida janr xususiyatiga e’tibor bermaslik, to‘qima imkoniyatlardan chuqur foydalanmaslik, qalb shukuhini tadqiq etmaslik, yuzaki tafsilotlarga berilib ketish kabi qator kamchiliklar mavjud bo‘lib, bular badiiy asarning milliylikiga, xalqchilligiga ma’lum darajada putur yetkazgan. Buni ko‘pchilik davr talabi deb baholaydi. Ammo ana shu milliylikdan chekinmay, asar voqealaridagi tabiiylikka, qahramonlar xarakteridagi o'ziga xos usullarga e'tibor qaratmoqqa Abdulla Qodiriy jur'at etgan.

"Mehrobdan chayon" romanini o‘qigan har bir o‘quvchi unda Qodiriy fojeasini ko‘rganday bo‘ladi. Go‘yo muallif o‘z boshidan kechirgan mudhish hodisalarni XIX asrga ko‘chirib, saroydagi munshiylar orasidagi mojarolarga o‘rab, o‘zgacha ko‘rinishda gavdalantirayotganday tuyuladi. Maktabda adib asarlarini o‘qitish jarayonida o‘quvchilarning faolligini oshiradigan asosiy jihat asarning yuqoridagi kabi tahlilidir, chunki qahramonlar taqdiri o‘quvchilarni befarq qoldirmaydi. O‘qituvchi asar orqali o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga o‘rgatadi, ularda milliy g‘ururni kamol toptiradi, natijada dars samaradorligi ham oshadi. Shunday ekan, A.Qodiriy asarlari orqali o‘quvchilarni milliy qadriyat va an‘analarimiz ruhida tarbiyalash adabiyot o‘qituvchilarining muhim vazifasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Xondamir QODIRIY. “Mehrobdan chayon”/roman/ Abadiy barhayot asarlar” turkumi/ Nashrga tayyorlovchi:
–T.: “Navro‘z”,2019 .- 288 b.
2. Qozoqboy Yo‘ldosh, Muhayyo Yo‘ldosh.O‘zbek adabiyotini o‘qitish metodikasi [Matn] : darslik / – Toshkent: Shafolat nur fayz, 2023,-336 b.
3. Q.Husanboyeva, R.Niyozmetova. Adabiyot o'qitish metodikasi [Matn] : o‘quv qo'llanma / - Toshkent : Shafolat Nur Fayz, 2020.- 110-132 b.
4. Z.Mirzayeva, K.Jalilov. Adabiyot o‘qitish metodikasi.(An‘naviylikdan zamonaviylikka)
5. U.N.XODJAMQULOV, SH.I.BOTIROVA. Adabiyot nazariyasini o‘qitish metodikasi. –T.:”BOOK TRADE 2022” Nashriyoti.2022.-172 bet.

6. M.Abdullayeva. Adabiy ta’limda innovatsion yondashuv (Matn) : o‘quv qo‘llanma /- Toshkent : Bookmany print, 2024. – 222 b.

7. Baubekova G. XIX asr oxiri – XX asr boshlaridagi O‘rta Osiyo mutafakkirlarining pedagogik g‘oyalari. Ped. fan. doktori... diss. – T., 2000.

8. Jabborov N. Adabiyot va milliy ma’naviyat. – T.: Ma’naviyat, 2015.

“SUHBAT” METODI VA UNING ADABIY ASARLARDAN BILIM OLISHDAGI AFZALLIKLARI

Axmadaliyeva Mahliyo Sherali qizi

CHDPU. Boshlang‘ich ta’lim nazariyasi va amaliyoti kafedra o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada o‘rta umumta’lim maktablarida Abdulla Qodiriyning “Mehrobdan chayon” romanini o‘rganish jarayonida “Suhbat”, “Munozara” va “Kichik tadqiqot” metodlarini qo‘llash orqali o‘quvchilarning adabiy saviyasini oshirish usullari tahlil qilingan. Mazkur usullar asarning mazmun-mohiyatini chuqur anglashga, fikrlar almashinuvi orqali tahliliy va tanqidiy tafakkurni rivojlantirishga yordam beradi.

Suhbat metodi fanga qadimdan ma’lum, hatto undan o‘z faoliyatida Suqrot ham mohirona foydalangan. Suhbat ta’lim jarayonida ko‘p funksiyalar (aqliy fikrlash, hozirjavoblik, muloqot madaniyati va boshqa sifatlarni shakllantiradi) bajaradi, ammo asosiysi o‘quvchida faollikni yuzaga keltiradi. Suhbat o‘qituvchi fikriga mos harakat qilish, natijada yangi bilimlarni bosqichma-bosqich egallashga imkon beradi.

Suhbat faoliyatini endigina boshlagan o‘qituvchi uchun murakkab ta’lim metodi hisoblanadi, binobarin, savollarni tayyorlash, ularning ketma-ketligini ta’minlash ko‘p vaqt talab etadi, uni tashkil etishda esa barcha o‘quvchilarning diqqatini jalb etish talab qilinadi. O‘qituvchi oddiy savollar berishi, o‘quvchilarga ular yuzasidan batafsil o‘ylash uchun vaqt ajratishi, o‘quvchilarning javoblarini esa diqqat bilan tinglashi, zarur o‘rinlarda ularni sharhlashi lozim. Shu bois suhbatda bilish deduktiv yoki induktiv yo‘l bilan amalga oshadi. Deduktiv suhbat o‘quvchilarga oldindan ma’lum bo‘lgan qoidalar, tushunchalar, hodisalar, jarayonlar asosida tashkil etilib, o‘quvchilar tahlil yordamida xususiy xulosalarga keladi. Suhbatning induktiv shaklida alohida dalillar, tushunchalarning tahlil asosida umumiy xulosaga kelinadi.

Suhbat ko‘proq o‘quvchilarni yangi bilimlar bilan tanishtirish, bilimlarni tizimlashtirish va mustahkamlash, nazoratni tashkil etish hamda o‘zlashtirilgan bilimlarni tashxislashda ijobiy natijalarni beradi. Mazmuniga ko‘ra suhbat turli ko‘rinishlarda tashkil etiladi.⁵²

⁵² Adabiyot o‘qitish metodikasi [Matn] : o‘quv qo‘llanma / Q.Husanboyeva, R.Niyozmetova. - Toshkent : Shafoat Nur Fayz, 2020.- 87-96 b.

buzilishlari: tasniflash va bartaraf etish usullari.....	
Z.A.Narimbetova. Проблемная ситуация как основной элемент проблемного обучения.....	824
N.Y.Raximova. PISA, PIRLS, TIMSS xalqaro baholash dasturi haqida mulohazalar.....	828
Z.Q.Arziqulov. Optika bo‘limini o‘qitish metodikasini takomillashtirish masalalari.....	831
F. B.Xudayqulova. Ta'limning yangi modeli: ta'lim erkinligi orqali shaxsni rivojlantirish.....	835
F. B.Xudayqulova, J.J.Iskandarova. PISA tadqiqoti asosida o‘qish savodxonligi darajalarining turlari, test tarkibi va baholash mezonlari.....	838
U.T.Abdullayeva. TIMSS, PISA natijalari asosida talabalarning funksional savodligini tashkillash bo'yicha asosiy yo'nalishlar.....	841
M.Sh.Axmadaliyeva. Romanning o‘quvchilarning axloqiy va estetik dunyoqarashiga ta’siri.....	848
M.Sh.Axmadaliyeva. “Suhbat” metodi va uning adabiy asarlardan bilim olishdagi afzalliklari.....	852